

FELSEFE VE NÖROBİYOLOJİDE BİR PROBLEM OLARAK BENLİK¹

[The Self as a Problem in Philosophy and Neurobiology]

John R. SEARLE²

Çeviren: Necip Çetin

I. BENLİĞİN FELSEFİ PROBLEMİ

Psikoloji, nörobiyoloji, felsefe ve diğer pek çok disiplinde benliğe ilişkin çok sayıda farklı problemler var. Nörobiyolojide, çalışılan benlik problemlerinin pek çoğunun patolojinin çeşitli formlarıyla ilgili olduğu izlenimine sahibim –dürüstlükteki sorunlar, tutarlılık veya benliğin işlevi. Bu patolojiler hakkında söyleyecek hiçbir şeyim yok çünkü neredeyse onlar hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Ben bu patolojilere yalnızca ayırık-beyin hastaları gibi doğrudan benliğin problemleriyle ilgiliyseler değineceğim.

Felsefede, benliğin geleneksel problemi, bireysel kimlik problemidir. Gerçekten de standart Encyclopedia of Philosophy’de (Felsefe Ansiklopedisi, ç.n.³) (Edwards, 1967) “benlik” maddesi sadece; “bireysel kimliğe bakın.” der. Bireysel kimlik problemi, biz birilerini değişimleri boyunca özdeş olarak tanımlarken ortaya koyduğumuz ölçütün problemidir. Dolayısıyla, örneğin, bireysel kimlik problemi şöyle bir sorudan doğar: Benim hakkımdaki gerçek ne, şimdi ve burada, adımları taşıyan ve yirmi yıl önce benim evimde yaşayan kişiyle beni aynı kişi yapan ne? Bireysel kimliğin birkaç ölçütü var ve onlar her zaman aynı sonucu vermiyorlar. Ben bunlara kısaca değineceğim.

¹ Bu çeviri, “*Philosophy in a New Century*” adlı kitabın “The Self Problem in Philosophy And Neurobiology” isimli bölümünün çevirisidir. Cambridge University Press, The Edinburgh Bulding, Cambridge CB2 8RU, UK, Published in the USA, New York, 1998. Copyright John R. Searle.

² Bu çeviriyi Türkçe yayınlamak üzere çevirmeme izin verme nezaket ve anlayışını gösteren Sayın Prof. Dr. John R. Searle’ e çok teşekkür ederim.

³ ç.n.: Çevirenin notu.

Aslında bence benlikle ilgili en az iki felsefi problem var. Bireysel kimlik probleminin yanı sıra, bedeninin tanınmasından ve bedende oluşan deneyim dizisinden öteye giden benliğin varlığının varsayımının zorunlu olup olmadığı problemi var. Bizim felsefi ve özellikle inanç geleneğimizde, bedenlerimize ek olarak ruhlara sahip oluşumuzu varsaymak yaygındır, ruhlar bizim kendimizin esasıdır ve bu nedenle her birimiz için, o kadın veya erkeğin benliği bir ruhtan oluşur. Bu bakışta, bilinçli veya bilinçsiz olarak mental yaşamımız diye aklımıza gelen, bedenlerimizde değil ruhlarımızda devam eden, aynı zamanda kendimiz veya zihinimiz olarak seslendiğimiz bir şey vardır. Bu geleneğin etkili yorumcusu Descartes'a göre; bir bedenle değil, aksine zihin dediğimiz bir madde, ruh veya kendiyi her birimiz özdeşiz ve biz yaşam devam ederken tesadüfi olarak bir bedene dâhil oluruz. Öldüğümüzde, ruh bedenden ayrılacak ve ayrı bir varlığa sahip olacaktır. Bence bireysel kimlik problemini ikinci problem olan benlikle karıştırmanın cazibesi, eğer ikinci probleme olumsal bir çözüm bulursak otomatik olarak ilk probleme de bir çözüm sağlarız varsayımına dayanmaktadır. Eğer bedenlerimize ek olarak, her birimizin bir ruha veya zihne sahip olduğunu bilseydik ve bu madde varlığımızın tözü olsaydı, o zaman benliğin devamı, açıklandığı üzere, bireysel kimlik problemine hemen bir çözüm bulacaktı. Sen burada yirmi yıl önce yaşayan adamlarla özdeşsin çünkü sen aynı ruh veya benliğe sahipsindir.

Geleneğe bakın. Bugün neredeyiz? İnanıcı gereği inanan bazıları haricinde, ölümsüz bir ruhun varlığına inanan hiç kimseyi tanımıyorum. Ünlü nörobiyolojist Sir John Eccles ruha inanırdı. Ölümsüz bir ruhun varlığına inanan bazı filozoflar da var fakat Eccles gibi onların da bu inanıcı, genel inanışlarının bir parçası olmasındandır. Deneyimlerimden çıkan sonuca göre, filozofların çoğu ruhun varlığına inanmıyor. Ayrıca, şu an tartışmamızın amaçları için daha da önemli olan, deneyimler eşlik eden ek bir benliğin varlığına filozofların çoğu, bilinçli veya bilinçsiz, inanmıyor. Bence filozofların çoğu Hume'un benlik hakkındaki şüpheciliğini kabul ediyor (Hume, 1951: 251 ff). Hume kendine şu soruyu sordu: Dikkatimi kendi içime doğru çevirip zihnimde ne olup bittiğine odaklandığımda, ne buluyorum? Hume der ki; deneyimlerimi takip eden ek herhangi bir benlik, ruh veya kişi bulmuyorum. Örneğin, elimi alınma dayayıp, benim benliğimi yerleştirmeye çalışacak bir yöntemin ne olduğuna çok ciddi yoğunlaşırsam, alınma basınç yapan oraya koyduğum elim olacak ve bunun gibi diğer tüm deneyimler, Hume'un dediği gibi "izlenimler" ve "idealar" olacaktır. Hume'un görüşü, ki çok etkili ve muhtemelen felsefede benlik hakkındaki en yaygın görüştür, her birimiz fiziki bir bedendeniz ve her birimiz bu bedende deneyim dizisine sahibiz.⁴ Fakat insan

⁴ Açıkçası, Hume bedenin "ayrı ve farklı" bir varlığı olduğu varsayımımızı haklılaştırdığımızı inanmıyordu fakat bu benlik hakkındaki şüphesinden bağımsız bir konudur.

yaşamı dikkate alındığı sürece bu böyledir. Artık benlik veya ruh olmadığı gibi böyle bir maddenin postulat olmasına da ihtiyaç yoktur.

Peki, kişisel kimlik için ne demeli? Zaman ve değişime karşı kişinin kimliğine karar vermek için kullanılan sorularda uyguladığımız çok çeşitli ölçütler vardır.

Gerçekten, bana öyle geliyor ki kimliğin karar verici soruları için en az dört farklı ölçüt kullanıyoruz. İlk ve en önemlisi beden kimliğidir. Ben onlarca yıl önce, adımları taşıyan kişiyle aynıyım çünkü benim şu anki bedenim o zaman aynı isimle var olan bedenle aynı zamansal-mekansal sürekliliği sağlıyor. Tabii burada felsefi muammalar var: Bugün benim bedenimdeki moleküllerden hiçbiri onlarca yıl önce bedenimde olanlarla bir değil, eğer bütün mikroparçalar (microparts) farklıysa, beden nasıl aynı kalıyor? Dahası, filozoflar şaşırtıcı bilim-kurgu düşünce deneyleri icat etmede başarılılar. Varsayalım ki fiziksel füzyon ve fizyon (birleşme ve bölünme Ç.N.) yaygındır. Eğer insanlar amipler gibi rutin olarak iki, üç veya beş bedene bölünürse ne diyeceğiz? Fakat bu kafa karışıklıklarına rağmen, zaman ve değişim boyunca çalışan, oldukça fiziksel bir kimlik fikrine sahibiz. Peki, bu neden yeterli değil? Araba ve evler gibi materyallerin kimliğinden farklı olarak, bedenimizin kimliğinin bizim bireysel kimliğimizi oluşturmak için yetersiz olduğuna ikna olmuşuz. Hepimiz uyandığında kendini dev bir böceğin bedeninde bulan Kafka'nın Gregor Samsa hikâyesini anlarız. Ve kendimi farklı bir bedene sahip bulabileceğim beyin transplantasyonlu bilimkurgu senaryolarını hayal etmek kolaydır. Dahası, aynı beyine sahip olmak bireysel kimlik için tek başına yeterli olmayabilir. Diyelim ki ben aynı beyine sahiptim fakat beynimdeki bütün bilgiler bir başkasının beynine aktarıldı, onunkiler ise benim beynime aktarıldı. Benim onun bedeninde, onun da benimkinde ikamet ettiğini hissedebiliriz. Ben bu bilimkurgu fantezilerinin yeterince açık veya dahası bir uyum içerisinde olduğunu söylemiyorum. Yalnızca onlara işaret ediyorum çünkü onlar kendi bireysel kimliğimiz nerede dikkate alınır, orada bedenden fazlasının olduğunu düşündüğümüze işaret ediyorlar. Peki, dahası? Locke, bireysel kimlik için esas olanın, "bilinç" dediği şey olduğunu söyledi (Locke, 1924, s. 182-201). Pek çok yorumcu onun "bilinçle" kastettiğinin, Mevcut hatıralarımızın temellendiği deneyimlere binaen şimdiki ben ile daha önceki ben arasında hafızamızın süreklilik deneyimlemesidir. Kısaca, ve bence doğru bir şekilde, Locke'un bilinçlilik ölçütü genellikle bellek ölçütü olarak yorumlanır. Fikir şudur; beden devamlılığına ek olarak biz bellekte kayıtlı bilinç devamlılığı isteriz. Bedensel devamlılığın üçüncü şahıs ölçütüne ek olarak, benliğin şahsi kimliğinin deneyiminin birinci tekil şahıs ölçütünü de

isteriz. Ve bu arabaların, evlerin vs. kimliğinden, insanın şahsi kimliğinin nasıl da farklı olduğunu gösterir.

Üçüncü ölçüt, genellikle gündelik hayatta kullanılan, görece değişmezlik ve kişiliğin sürekliliğidir. Bireyin kişiliğinin önemli ve keskin bir şekilde değiştiğini duyduğumuz durumlarda, “o artık aynı kişi değil” biçiminde anlamaya daha yakınız. Meşhur bir örneği ele alalım, 19 yy. demiryolu işçisi Phineas Gage’nin kafatasından demir çubuk geçtiğinde, mucizevî bir şekilde sağ kaldı, fakat kişiliği tamamen farklıydı. Önce, arkadaş canlısıydı, sosyaldi ve güvenilirirdi; sonradan düşmanca tavırlı, somurtkan ve kaprisli birine dönüştü. Sırf pratik bir bakış açısıyla bakarsak, onu aynı kişi olarak görmeye devam ederiz. Örneğin o hala Phineas Gage’nin vergilerini ödemekle sorumlu ve hala Phineas Gage’nin servetine sahip. Fakat nörobiyolojik ve felsefi bir bakış açısıyla, daha önce olduğundan tamamen farklı biri haline gelen Phineas Gage’de neyin değiştiği hakkında daha fazlasını bilmek isteriz.

Dördüncü ölçüt, fiziksel bedenin değişimler boyunca mekânsal-zamansal sürekliliğinin görece uyumudur. İçerisinde tek ve aynı beden büyüdüğü ve nihayet ölüme kadar yaşlandığı standart bir örüntü var. Fakat bu şeyin mekânsal-zamansal sürekliliğe rağmen fiziksel formunda müthiş ve beklenmeyen bir farklılaşmanın olduğunu varsayalım. Bedenimin bir arabaya veya bir eve ya da bir dağa dönüşebildiğini varsayalım. Biz Gregor Samsa’nın bedeninin devasa bir böceğe dönüşümünü anladığımızı düşünürüz, fakat nereye kadar? Bu soruyu ilerde yanıtlamamız gerektiğini düşünmüyorum. Şu anda anlatmaya çalıştığım husus; bizim aslında kişisel kimlik kavramında dört grup ölçüt kullandığımız –bedenin uzamsal-mekânsal sürekliliği, hafızanın sürekliliği, kişiliğin sürekliliği ve fiziksel değişimin uyumu– ve gerçek yaşamda, tutarlı yanıtı vermek için bunlar birada durduğundan, gündelik anlayış yeterince iyi çalışır.

Şuana dek her şey yolunda veya öyle görünüyor. Bütün bu konuştuklarıma ek olarak, benlik kavramı diye bir şey yokmuş gibi görünüyor –(bunun yerine n.ç.) tekrar eden hafızanın sürekliliği ile birlikte yaşayan beden uyumu ve sürekliliği ile uyumlu kişilikler. Fakat ben bu çıkarımın doğru olduğunu düşünmüyorum. İstemeyerek de olsa insan bilincinin doğasının İnsani-olmayan benlik varsayımını gerektirdiği ve bu varsayımın bilincin standart nörobiyolojik problemlerini ortaya çıkardığını fakat bunun önemli yollarla bilinç sorununu yeniden ortaya çıkarmamıza olanak sağlayacağı sonucunu çıkarıyorum.

II. BİLİNCİN NÖROBİYOLOJİK PROBLEMİ

Bazen, fakat maalesef pek sık değil, uzun süredir devam eden felsefi problemlere bilimsel çözümler bulabiliriz. Yaşam meselesi meşhur bir problemdir. Problem şuydu: sadece hareketsiz ve donuk olan madde nasıl canlı olabilir? Geleneksel olarak iki muhtemel yanıt vardı. Mekanik görüşe göre, yaşam mekaniğe indirgenebilirdi ve dirimselci yanıt, buna göre daha fazla şeye, yaşamın hareketsiz maddesinin içini dolduracak bir *élan vitale*, hayat gücüne, ihtiyaç vardı. Bu problemi daha fazla ciddiye alamayız ve tam bir asır önce tartışılan bu problem için arzuyu canlandırmak bizim için meseledir. Mesele mekanistlerin kazanıp dirimselcilerin kaybetmesi değil, bizim ziyadesiyle daha zengin biyokimyasal mekanizmların görüşüne sahip olmamızdır –bu görüş ondokuzuncu ve erken yirminci yüzyılda tartışma köpürürken yoktu.

Umarım bilinç problemine de buna benzer bir şey oluyordur. Buradaki problem, Nasıl oluyor da beyindeki saf bilinçsiz madde parçaları bilince yol açıyor? Bu probleme ilişkin düşündüğümüzde, yaşam problemi üzerinde avantajlı duruma geçtik çünkü biz araştırmaya başlamadan önce aslında beyindeki sürecin bilince neden olduğunu biliyorduk. Dahası yine de, hepsi olmasa da, hâlihazırdaki nörobiyolojik araştırma, problemin yanlış anlaşılmasından zarar görmekte ve bu geri dönüşünde yanlış anlaşılmiş benlikten kaynaklanmaktadır. Benliğin zorluğuna hazır olmak için, bilinç hakkında az bir şeyler söylemem gerekir.

Bazen hala şunun söylendiğini duyarım, “bilinci” açıklamak zordur. Fakat biz, bilimsel bir analiz sunmayan bir açıklama hakkında sadece konuşuyorsak, yaptığımız daha ziyade araştırmamızın hedefini belirlemekse, bilinci tanımlamak bence zor değildir. İşte size bir tanım: bilinç bütün şu duyu hallerinden, sezgiden veya tipik olarak rüyasız bir uykudan uyanıp ve gün boyunca devam eden duygular durana kadar devam edip, tekrar uykuya dalana kadar, komaya girip, ölme veya değilse “bayılana” kadar süren farkındalıktan oluşur. Bu bakımdan rüyalar, uyku sırasında bizde gerçekleşen bilincin bir formudur. Bu tanım üzerinden bir açıklama yapmak istediğimiz zaman, bilincin özellikleri neler olur? Tanımlandığı üzere bilinç durumları şu bakımdan nitelikseldir, herhangi bir bilinçli durumda bulunuşun değil de başka bir bilinçli durumda bulunuşun her zaman bir niteliksel hissi vardır. Hepimiz Beethoven’ın Dokuzuncu Senfonisi ile soğuk bir bira içmek arasındaki farkı biliriz. Daha da ileri giderek, tüm bu bilinçli durumların sübjektif olarak yalnızca bir insan veya hayvan özne tarafından deneyimlendiğinde var olabileceğini de biliyoruz. Bilinçli durumlar tam da var olmak için bir nesne ihtiyacıdır. Onlar nötr veya üçüncü-şahıs kılığında var olmazlar, onlar kendilerinin birinci tekil şahısın öznel niteliklerine bağlı bir varlığa sahipler ve bu

bilinçli durum, her zaman birileri bilinçli durumdadır demenin bir başka yoludur. Felsefede bu durum bazen bilinçlilik “ilk-şahıs ontolojisi” denerek ortaya konur. Burada “ilk-şahıs” şu anlama gelir, bilinci deneyimleyen bir özne, bir *Ben* olmalı ve bir şeyin sahip olduğu varlık moduna ilişkin “ontoloji” olmalı. Bilincin üçüncü özelliği hakkında genellikle daha az yorum yapılır fakat diğer ikisinin anlaşılması için bunun kesinlikle gerekli olduğunu düşünüyorum. Bilinç halleri her zaman bize birleşik bilinç alanları olarak gelir. Böylece Beethoven’ın Dokuzuncu Senfonisini bira içerken dinlediğimde, yalnızca dinlemenin deneyimi ve içmenin deneyimini değil, daha doğrusu dinlemenin ve içmenin deneyimini tümünden bilincin bir parçası olarak alıyorum ve bu genellikle bilincin karakteristiğidir, böylece bilinç her zaman ve yalnızca tümleşik bilinç alanının parçası olarak oluşur. Bu durum, ayırık-beyin deneylerinin bilinç çalışmaları için niçin bu kadar önemli olduğunu gösterir. Sperry ve Gazzaniga’nın (Gazzaniga, 1985) deneylerinden bildiğimiz kadarıyla söyleyebildiğimiz, corpus collosum’u ayrılan hasta iki farklı bilinç alanı olan dışsal semptomlar gösterir, hemisfer’lerden (yarım küre) her biri, tek bir bilinç alanında kusurlu olarak birleşmiş ve bazen ayrı bilinç alanları olarak var olur.

Bilinç alanının birliğine filozoflar arasında Immanuel Kant çok büyük önem verdi. O bunu, “idrakin aşkınsal birliği” olarak isimlendirdi (Kant, 1997). Bence bilinç alanının birliği benliğin içeriğini analiz ederken bizim için önemli olacaktır ve daha sonra onun hakkında fazlasını da söyleyeceğim. Şimdilik birbirinden bağımsız olmayan birlikteliğe şu üç özelliğe; niteliksellik, sübjektivite ve birlikteliğe dikkatinizi çekmek istiyorum. Bunlardan her biri, bir sonrakini işaret etmekte. Niteliksel deneyime, öznel farkındalık durumunun bir parçası olarak doğan deneyim gibi birayı tatmadan sahip olamazsın ve tümünden farkındalık alanın parçası olmadan da öznel farkındalık haline sahip olamazsın, hatta bu özel yoksunlaşmış alanın farkındalık halinin kendisi olsa bile. Öyleyse en nihayet diyebiliriz ki, bilinç problemi tamamen niteliksel ve birleştirilmiş öznellik problemidir. Üç özellik kısaca bilincin tek ortak temel özelliğinin farklı özellikleridir. Şimdi, bilincin araştırılması gereken diğer pek çok özelliği var ve ben çeşitli uzunluklardaki bir dizi kitabımda onların felsefi yönlerini araştırdım (Searle, 1984, 1992, 1997, 2004). Fakat bu makalenin amaçları için yalnızca bu üç özellik üzerine ve özellikle sonuncusuna odaklanacağım çünkü onlar benlik problemimizin araştırılmasında en uygun olanlardır.

Birleşik bilinç alanının ilginç bir özelliğini fark edelim. Alan içinde isteğe karşı ilgimizi değiştirebiliriz. Başımı hatta gözlerimi hareket ettirmeden, görme alanımın içerisindeki bu ya da öteki kısma dikkatimi odaklayabilirim. Ve gözlerim kapalıyken bile şimdi bu problem hakkında

düşünebilirim, şimdi o problem, yine tamamen istendiğinde, ilgimin odağını değiştirmektedir. Bu bize şaşırtıcı görünmeli. Mide ve sindirim sistemi sindirmeyi nasıl yapıyorsa, beyin de onlar gibi bir bilinç alanı yaratır. Öyleyse bilinçli *istenç* bununla ne yapacak? Kabaca bir soruyu ortaya koyalım, istediğimde dikkatimi değiştirebilirim dediğimde, değiştirmeyi yapan kimdir? Benim bilinçli yaşamımda, bir bilinç alanının varlığından daha fazlası neden olsun? Oralarda daha fazlası var mı? Bu sorulara geri döneceğim çünkü benlik probleminin anlaşılması için bunların temel olduğunu düşünüyorum.

Nörobiyolojinin bir problemi olarak, bilinç problemini nasıl çözebiliriz? Öncelikle, çözme becerisine sahip olmak istediğimiz problemin ne olduğunu tam olarak ortaya koymalıyız. Ve ben burada yanıtın çok basit olarak ortaya konabileceğini düşünüyorum. Bilincin nörobiyolojik problemi şudur: Tüm bu kocaman zenginlik ve çeşitlilikte beynin işleyişi bilinçli saptamalarımıza tam olarak nasıl neden olmaktadır ve bu bilinçli durumlar beyinde ne kadar kesinlikte fark edilmektedir? Bilinçli durumlar neden var ve beyinin neresinde ve nasıl meydana gelmektedir? Bunun nörobiyolojide önemli bir problem olduğunu görmek pek çok nörobiyolojistin uzun zamanını aldı. Gerçekten bunun nörobiyolojideki bir numaralı problem olduğunu söyleyebilirim. An itibarıyla tam olarak bu konuda pek çok araştırma vardır.

Araştırmacıların çoğu Nöronal Bilinç Bağını (NBB) araştırmaktadır. Fikir şudur: Bilinç problemini çözmek için, bir öznenin bilinçli olduğunda nörobiyolojik düzeyde beyinde neler olduğunu ilkin ortaya çıkarmak gerekir. Hangi nörobiyolojik özellikler bilincin özellikleri ile ilişkilidir? Belki de artık daha iyimser şekilde, özellikle tekli hücre kaydı (single cell recording) ve fMRI olmak üzere yakın geçmişte araştırma tekniklerimizdeki gelişmelerin, bize NBB'nin keşfi için daha zengin bir araştırma aracı sağlayacağını düşünüyorum. Her ne kadar açık olarak ifade edilmese de araştırmanın bilim tarihinde oldukça genel olan tarzda ilerleyeceği fikir söz konusudur. İlk adım, bilinçli durumlara bir nöronal bağ bulmaktır. Bu NBB olacaktır. İkinci basamak NBB'nin gerçekten nedensel bir bağ olup olmadığını araştırmak olacaktır ve biz bunu olağan testlerle yaparız. Başka bir deyişle, bilinç olmayan öznde NBB üreterek bilinç üretebilir mi? Başka bir deyişle, bilinçli öznde NBB'yi kapatarak bilinci kapatabilir misin? Eğer bu sorulara olumlu yanıtların varsa, o zaman şu varsayımın mantıklıdır, bağ tesadüften fazladır; büyük olasılıkla nedensel bir bağlıdır.

Bize uzak olan üçüncü basamak, organizmaların yaşamında bağın nedensel işlediği genel kurallar veya prensiplerle genel bir teoriye sahip olmak amaçtır. Bu araştırma, dediğim gibi, uzakta ve ilerliyor. Benim, ilerlemenin yavaş olduğunu kabul etmem gerekse de uzun-dönemdeki ihtimaller

hakkında tamamıyla iyimserim. Bu alanda genel olarak iki hatta araştırmalar yürümekte, bunlardan biri bana ötekenden çok daha umut verici görünmektedir, fakat maalesef, gerçek bir araştırma projesi olarak yürütülmesi hiç de kolay değildir. Araştırmanın en genel hatları, benim “yapıtaşı yaklaşımı” dediğim şeydir (Searle, 2000). Bu yaklaşımdaki fikir, tüm farklı parçalardan oluşan birleşik bilinç alanını düşünmektir. Mesela hemen şimdi, masamdaki kırmızı kutuya bakarken kırmızı rengi deneyimliyorum, sesimi dinliyorum, kahvenin hafiften damağımda kalan tadını hissediyorum, vs. Yapıtaşı yaklaşımı fikri, tüm bilinç alanını böyle yapı taşları oluşturarak düşünmektir: renk deneyimleri, ses, tat vs. Bu bakışla eğer biz NBB’yi bir yapıtaşı için dahi bulabilirsek ve NBB’nin neden olduğu bilinç aracılığıyla mekanizmayı anlarsak, kanımca bu bütün bilinç problemini aralayabilmemizi sağlayacak bir kapı aralığı verecektir. NBB’nin özel bir bilinç durumu için bilinç durumuyla yarattığı mekanizmalar muhtemelen diğer bilinçli durumlara genelleştirilecektir. Genetik yapılan analogi açıktır: genetiğin DNA algısının gücünü takdir için her fenotipik karakter özelliğinin bazı genlerin veya gen takımlarının nasıl bir ifadesi olduğunu bilmek zorunda değilsin. İlişkili genel mekanizmayı anlamak zorundasın, daha sonra özel durumlara onları uygulayabilirsin. Benim haberdar olduğum bilinç araştırmalarının çoğu yapıtaşı yaklaşımını takip etmektedir.

Azınlık bir araştırmacı grup tarafından takip edilen bir başka yaklaşım, benim “birleşik alan yaklaşımı” dediğim şeydir. Kırmızıyı deneyimlemeye neyin neden olduğunu değil ama beyinin bilince nasıl dönüştüğünü ilk anda bilmek istiyoruz. Bilinçli beyin ve bilinçsiz beyin arasındaki fark tam olarak nedir ve bu farklılıklar bilinç durumunun oluşumuna tam olarak nasıl bir kesinlikte etkide bulunmaktadır? Bilinç durumu, daha önce tartıştığım gibi, bir birleşik bilinç alanı sorunudur. Dolayısıyla bu yaklaşım için soru şudur: Beyin birleşik bilinç alanını nasıl üretmektedir?

Birleşik alan yaklaşımının daha üstün olduğunu düşündüğümü söyledim. Neden? Bilim tipik olarak, büyük problemlere atomistik bir yaklaşımla yönelerek, büyük problemleri daha küçük problemlere parçalayarak bugüne kadar ilerledi. Bu neden bilinç için de işe yaramasın? Bekli de işe yarayacak, ama ivedi bir karşı çıkış var: yapıtaşı yaklaşımı yalnızca ve zaten bilinçli olan bir öznedede var olabilen yapıtaşlarını tanıtır. Fakat eğer bu doğruysa, öyle görünüyor ki kırmızı rengin deneyimi için gereken NBB, bize bilinç deneyimi için gereken NBB’yi vermez, daha ziyade bize *önceden var olan bilinç alanı içerisinde* özel bir NBB verir. Birleşik alan yaklaşımında biz algıyı bilinci *yaratan* olarak değil, aksine önceden var olan bilinç alanını *düzenleyen* olarak düşünmeliyiz (Rodolfo Llina’s, 2001). Yapıtaşı yaklaşımında algı, nöronal işleyiştenden başka hiçbir şeyden bilinç çıkarmaz.

Birleşik alan yaklaşımında, algı bilinç yaratmaz fakat önceden var olan bilinç alanının bilincini düzenler.

Nasıl oldu da yapıtaş yaklaşımının yanlış bir yaklaşım olduğuna ikna oldum? Yanıt, eğer yapıtaş yaklaşımını bilinç alanının özel düzenlemeleri için değil, bize bilinç için NBB veren olarak görürsek, o zaman inanılmaz görünen tahminler yapılacaktır. Bu yaklaşım, bilinçsiz bir öznenen başkasında, eğer NBB'yi kırmızı rengin deneyimi için tanıtabilirse, özne birden kırmızının bilinçli ışıltısını alacak, sonra tamamen bilinçsizliğe döneceği tahmininde bulunacaktır. Bu bana hiç mümkün görünmüyor. Kırmızı deneyiminden bildiklerimizden hareketle bu, kırmızıyı deneyimlediklerinde zaten bilinçli olan öznelere, yalnızca önceden bir bilince sahip olanlarda ve benzeri biçimde genel olarak algıyla gerçekleşir. Örneğin çalar saatler, yalnızca bir algı yaratmazlar, aksine algının merkezi bir şey olduğu bir alan yaratırlar.

Yapıtaş veya birleşik alan yaklaşımının daha iyi olması, felsefi olarak kurulmuş bir soru değil, ampirik bir sorudur ve yanlışlanmaya hazırım. Belki de yapıtaş yaklaşımı en sonunda başarılı olacaktır. Fakat şu an ki düşüncem, onun bir zorluğun kaynağı olduğudur. Aslında deneyimlerin özel türleri için NBB'nin farklı çeşitlerini bulmanın o kadar da zor olmadığı, aksine pek çok araştırmacının bunu yaptığı açığa çıkıyor (Kinwaser, 2001). Fakat bu bulgularla biz hala bilinç problemini çözmüş değiliz çünkü şu sorunun cevabı hala bizde yok, Beyni bilinçli yapan nedir?

Bu noktayı uzattım çünkü bilinç probleminde yansıyan nörobiyolojik benlik problemi hakkında öğreneceğimiz dersler olduğunu düşünüyorum.

III. BİRLEŞİK BİLİNÇ ALANININ FORMAL ÖZELLİĞİ OLARAK BENLİĞİN GEREKSİNİMİ VE NÖROBİYOLOJİ İÇİN MUHTEMEL ETKİLERİ

Bireysel kimliğin temel ölçütü olarak Locke'un ileri sürdüğü hafıza ölçütüne karşı ünlü karşı çıkışlar vardır. Karşı çıkışlardan biri şudur: bireysel kimlik kriteri olarak hafızayı görmek döngüsel olacaktır çünkü söz konusu hatıraların doğru hatıralar olduğunu kanıtlamak için, hatıralara sahip olan kişinin gerçekten deneyimlediğini hatırladığı iddiasına dair (deneyimleyen ve hatırlayanın ç.n.) bir başkası tarafından özdeş olduğunun kanıtlanması gerekir. Böylece, eğer şimdi samimi bir şekilde Saf Aklın Eleştirisi'ni yazdığımı hatırladığımı iddia edersem, bu kendi başına benim gerçekte Saf Aklın Eleştirisi yazarıyla özdeş olduğuma bizi götürmez, çünkü hatıraların gerçek olduğunu öğrenmeden önce birinin benim Eleştiriyi yazdığımı ispatlaması gerek. Fakat aynı nedenle aslında şimdi kendi kendime Söz Edimleri'ni (Speech Acts) yazdığımı hatırladığımı iddia etsem, benim Söz Edimleri'nin gerçek yazarıyla özdeş olduğuma dair bir yol açmış olmaz. Böylece hafıza benliğin bir kriteri olarak işe yaramazmış gibi görünüyor çünkü hafızanın yanıltıcı olana karşı uygun bir hafıza olduğunu ispatlamak için birinin ilk olarak hafızanın kanıtlandığını varsayıp aynılığını kanıtlaması gerekir. Bireysel kimlik için hafızayı bir kriter olarak görürsek bunun adil bir karşı çıkış olduğunu düşünüyorum fakat hafızaya ilişkin tek ilgimiz bu olmak zorunda değil. Bana öyle geliyor ki bu tartışmada biz ne ile ilgileniyorsak, bu benim şöyle veya böyle yıllar önce yaşayan biriyle özdeş olduğumu kesin olarak kanıtlamak için değil, daha ziyade bilinç durumuyla ilgili hangi olayların bana tüm bu zaman boyunca tekil, süregelen, bütünlüklü bir kendi olduğum duygusu verdiğidir? Nörobiyolojideki problemlerle daha çok bu benlik algısı ilgilidir.

Şimdi düşünüyorum da hafızanın sunumuyla birlikte benliğin felsefi problemi ve nörobiyolojiyle nasıl bir ilgisinin olduğuna daha kesinlikli hazırlanıyorum. Bilinç alanının dikkate değer bir özelliği, daha önce tanımladığım gibi, bilinç alanının elementlerinin, bir bakıma, bitaraf olmamasıdır. Onlar yalnızca bana bağımsız birer fenomen olarak verilmediler, aksine artık daha fazla açıklayacağım bazı özel karakterler gösterirler. Birincisi, bilinç alanı hakkında şaşılacak bir şekilde, aynı verili bilinç alanında ilgimi istediğim gibi değiştirebiliyorum. Hatta gözlerimin baktığı yönü bile değiştirmeden, şimdi masanın üzerindeki kahve fincanına, şimdi karşımda duran bilgisayar ekranında, şimdi sağ yanımdaki kitaplığa dikkatimi yoğunlaştırabiliyorum. Değişmeyen bilinç alanındaki ilgi değişikliği, benim isteyerek yapabildiğim bir şeydir. İlkinden çıkan ikinci bir özellik şudur, basitçe farklı bir şeyler yaparak, başımı hareket ettirerek veya gözlerimi kapatarak veya ayağa kalkıp odayı terk ederek bütün bilinç alanını istediğim gibi değiştirebilirim. Aslında bir

şeylerin normal insanın bilinç alanının temel parçası olacak şekilde görünmesini sağlayabilecek yeterliliğe sahibim ve benim basitçe olayları deneyimlediğim fakat onların üzerinde herhangi bir kontrolümün olup olmadığına dair algım olmadan tamamıyla pasif olduğum farklı bir varlık biçimini kolayca hayal edebiliriz. Ne zaman bilinçli gönüllü hareketlerle meşgul olduysam, kendimi özgür hissettim. Şu an yaptığım şeye dair algıya sahibim fakat burada ve şu anda farklı şeyler de yapabilirim. Böyle durumlarda bende şöyle bir izlemin oluyor, nedensel biçimle eylediğim davranışımın sebepleri, davranışımı belirleyecek düzeyde nedensel olarak tatmin edici değil. Patolojik olmayan normal durumlarda, hareket *güdülenir ancak belirlenmez*, çünkü algılanan nedenler ile hareket arasında fark vardır. Bu farkın felsefede bir adı var ve buna özgür irade denir. Özgürlük algısının gerçek özgürlüğün bir işareti veya yalnızca bir yanılsama olup olmaması, bizim şimdiki amaçlarımız için bir sorun oluşturmamaktadır. Farkı düşüncemden atamam, inanmış bir belirlenimciye dönüşsem dahi ve her şeyin belirlendiği bir zeminde seçim yapmayı reddetsem de benim herhangi bir tercih yapmayı reddedişim bana yalnızca hareketlerimde özgür olduğumu varsaydıgımda anlaşılabilir gelir. Herhangi bir özgür tercihte bulunmamak için özgürce seçilmişim. Bilinç alanının üçüncü özelliği şudur; ben tarihte belirli bir zamanda ve yerde, belirli deneyim ve hatıralarla belirli biri olarak konumlanmış biçimde kendime ilişkin bir algıya sahibim. Bu muhtelif özellikleri, nörobiyolojinin işaret edebileceği soruları biz dert etmeden, birleşik bir benlik hesabında toplamak gerekir.

Bilinçli deneyimlerin sıklığıyla birlikte (Hume tarafından tanımlandığı üzere) bu deneyimlerin bize birleşik bilincin bir parçası olarak geldiği fikri (Kant tarafından tanımlandığı üzere) aslında hala benlik fikrinin inşasının karakteristiğini verecek yeterlilikte değildir. Biz Hume-Kant hikâyesine bu deneyimlerin bazılarının, daha önceki deneyimlerin hatıraları olduğunu eklessek dahi (Locke tarafından tanımlandığı üzere) hala kendimizin benlik fikrine sahip olmayız. Kayıp olan ne? Daha önce ifade ettiğim, istediğimizde ilgimizi değiştirebilir ve istediğimizde hareketleri başlatabiliriz, noktasına geri dönelim. Değişikliği yapan kim, başlatan kim? Üniversite öğrencilerine bu konuları öğretirken bir şeyi fark ettim ve bunu çok güçlü profesyonellerle tartıştım; *herkes cüce yanılgısının*⁵ (homunculus fallacy) cazibesine kapılıyor. Düşünen, algılayan ve eyleyen küçük bir adamın kafamda olması düşüncesi fazlasıyla baştan çıkarıcıdır. Tabi ki küçük adam yanılgısı bir yanılgı fakat o sonsuz bir gerilemeye götürür. Eğer benim görüşüm yalnızca kafamdaki küçük adamın orada

⁵ Homunculus Fallacy: Özellikle görme teorisinden kaynaklanır. Dışarıdaki bir objenin şekli ışık aracılığıyla retina üzerine yansır ve beynimizdeki bir kişi veya bir şey o oluşan imgeye filmin ekranıymış gibi bakar. Bazen Kartezyen Tiyatro olarak anılır. (Ç.N.)

TV izlediği için oluşuyorsa, o zaman küçük adamın kafasında TV'yi kim izliyor? Fakat bu nokta önemlidir, her ne kadar küçük adam bir yanılığın olsa da küçük adamı varsaymak dürtüsü güçlü ve iyi temellendirilmiştir. Problem, eğer onları yalnızca olayların sıklığı olarak düşünürsek (izlenimler ve fikirler Hume tarzı) şimdiki hafıza deneyimleri tarafından daha önceki deneyimlerle ilişkili (Locke tarzı) ve birleşik bilincin parçası (Kant tarzı) olarak bizim kendi bilinçli deneyimlerimizi anlamlandıramamamızdır. En azından başlarken, eylemin başlayış noktasını postüla etmeye ihtiyacımız var. Benim kararlarım ve hareketlerim sadece kendiliğinden meydana gelen olaylar değildir, aksine kararı ben veriyorum ve davranıyorum. Fakat şimdi çok dikkatli bir biçimde ilerlemeli yoksa en kötü Alman filozofları gibi görüneceğiz (Was ist das Ich?) (Ben neyim ki? n.ç.). Şimdiye kadar biz yalnızca saf formal bir şeyi postüla ettik. Bu basitçe, hareketlerimizi başlatma ve ortaya çıkarma kabiliyetine sahip bir x'tir. Bununla birlikte unutmamalı ki eylemleri başlatan şey ile eylemlerin nedenlerinin izlenimleri ve izlenim edindiğimiz ve karar verdiğimiz algıları ve hatıraları aynı olan şeyin nedenlerinin temellerini oluşturan şeyle de aynı olmalı. Biz tam da karar veren ve eyleyen, saf formal olarak belirlenmiş şeyi postüla etmek zorundayken, böylece algı, hafıza ve eylem için nedenler arasındaki bağlantıyı da bizim hareketi ortaya koyan aynı şeyin diğer özelliklere de sahip olduğunu postüla etmemizi gerektirmektedir. Niçin? Eğer karar veren ve eyleyen şey, algılayan, hatırlayan ve aksettirenden farklıysa, öyleyse biz eylemlerimizi mantıklı kılmak için zorunlu bir bağa sahip olmak zorunda kalmayacağız. Eğer R nedeniyle eylessem, o zaman R benim davranışım için nedenimdir. Örneğin beni ezecek bir kamyon gördüğümde yoldan dışarı zıplarsam, o zaman benim zıplamamı sağlayan şey görmeyi sağlayanla aynı olmalı yoksa kamyonu görüş zıplamak için bir neden vermezdi. Dahası hareket bir defa yapıldığında, eyleyişi sağlayan şey eyleyişin sorumluluğunu da taşır ve krediyi veya suçlamayı üstlenir. Biz bütün bu tehditleri şöyle bir araya getirebiliriz:

Küçük adam yanılığını postüla etmek isteyen evrensel ısrar, bizim olağan bilinçli deneyimlerimizin derin özellikleri üzerine kuruludur. Bu deneyimleri anlamlandırmak için varsaymak zorunda olduklarımız;

Şunun gibi bazı x'ler var

x bilinçtir;

x zamanda süreklidir;

x algı ve hatıralara sahiptir;

x farklılıklar arasında sebeplere göre hareket eder;

x en azından kendi davranışının bazılarında sorumludur.

Söz konusu x en azından sözcüğün bir anlamıyla benliktir. Benliğin potülasının bilinç alanından farklı bir postüla olmadığı, aksine bilinç alanının formal bir özelliği olduğunu fark edelim. Benim anlatmaya çalıştığım nokta, gördüğümüz bilinç alanının özelliklerinin izlenimini edinirsek, biz onu kendi içeriği ve onun düzeninden yapılandırılmış bir alan olduğunu düşünürsek, onu net bir şekilde tanımlayamayız. Daha doğrusu, içindeki bütünlük prensibini gerektirir fakat bu prensip bağımsız bir şey değildir. Bir bilinç alanı ve bir benliğe sahip olduğumuzu varsaymak, çoğu Mexico ve Kanada arasında yer alan bu ülkenin elli devlet ve ona ek olarak Amerika Birleşik Devletleri'nden oluştuğunu varsaymak gibi bir kategorik hata olacaktır. Daha doğrusu benliğin postülası, görsel algıdaki bakış açısının postülasına benzemektedir. Kendi algılarımızı, bakış açımızın kendisi algılanmış olmasa da belli bir bakış açısından gerçekleştiğini varsaymadıkça anlamlandıramayız. Benzer şekilde bilinçli deneyimlerimizi, benlik bilinçli olarak deneyimlenmese de onların benliğimizde oluştuğunu varsaymadıkça anlamlandıramayız. Benlik, bakış açısından bağımsız bir şey veya varlıktan daha fazla değildir.

Benlik hakkındaki tüm bu parçaları hadi bir araya toplayalım. İlk olarak, hayvan biyolojisindeki bir problem hakkında konuştuğumuzu kendimize hatırlatalım. Anlattıklarımızda düalizm veya spiritüalizm gizlenmiş değildir. İndirgenemez birleştirilmiş mental bilinç alanı biyolojiktir ve dolayısıyla beyinin “fiziksel” veya “doğal” özelliğidir. Bununla ilgili ürkünç veya doğal olmayan herhangi bir şey yoktur. Analize bağlı olarak bedenlerimiz ve onların beyinlerinin bilinçli bir alana neden olma ve onu sürdürebilme becerisine sahip olduğu ve bu birleşik alanı bizim biyolojik yaşamımızın diğer yönlerinden farklı olarak niteliksel ve öznel olduğunu keşfettik. Her birimizin bilinç alanında yakaladığı süreklilik ve uygunluk duygusunun hafızayı da gerektirdiğini iddia ettim.

Fakat ilginç bir şekilde, hatta hafıza aracılığıyla devam eden verilmiş kimlik algısı olan birleşik bilinç alanı, bizim sıradan non-patolojik deneyimimizden sorumlu tutulacak kadar yeterli değildir. Bu olgulardan sorumlu tutulmak için, bizim bir benlik (saf formal) x, postüla etmeye ihtiyacımız var. Bu olgular nelerdir ve niçin onlar bizi bir benlik varsaymamız için zorluyorlar? Ayrılıktan dolayı ilk gerçek şudur, kararlar ve hareketler yalnızca bir anda ortaya çıkmazlar. Kararı veren ve

eylemi yapan bir şeyin olması gerekir. Benim hadisemde, kararlar ve eylemler yalnızca bana olan şeyler değildirler, daha ziyade *ben* kararları veririm ve eylemleri yaparım. Ve ikinci olgu, karar verebilen ve eyleyen şey olarak bir agent'ın varlığı, kendi başına yetersizdir. Karar veren ve eyleyen varlık ile algılayan, hatırlayan, hayal eden, yansıtan, vs. aynı olmalıdır. Yalnızca davranışta bulunmuyorum fakat aynı zamanda yansıtma, algılama, hatırlama, vs. davranışlarında da bulunuyorum. Dolayısıyla, en azından patolojik olmayan durumlar için, birleşik bilinç alanını, benliği oluşturan ve her psikolojik özelliğe sahip, tek bir şey olan *x*'i postüla yapmaya zorlandık. Bahsettiğimiz benlik, *x*, bilinçtir ve karar verme ve ayrıklar arasında eyleme yeteneğine sahiptir. Fakat karar veren ve eyleyen aynı *x*, düşünme yeteneğine sahip olmalı, çünkü kararlar ve eylemler nedenlere dayanır. Ve bu nedenlerin kendileri algıya, hafızaya ve diğer zihinsel kapasitelere dayanır. Böylece karar vermeyen, eylemeyen ve düşünmeyen *x*, diğer tüm bu zihinsel kapasiteleri çalıştıran *x* olmalı.

Meşhur Kant dâhil bazı filozoflar, bütün bilincin özbilinç olduğunu söylediler. Eğer bu her ilk dereceden bilinç durumu, ilk durum hakkında bir ikinci dereceden durum gerektiriyor demekse, bu yanlıştır. Örneğin ben yalnızca biradan hoşlanabilirim. Aynı zamanda biranın hoşuma gitmesinden hoşlanmak zorunda değilim. Fakat burada bir anlamda bu doğru. Bütün (non-pathological) bilinçlilik, ilk veya ikinci elden, bir benlik tarafından sahiplenilmeli. Benlik bilincin objesi değildir. Eğer bira içersem, bilincimin objesi içtiğim biradır, içen benlik değil. Bilinç benliği kapsamaz da. Eğer bira içersem, bilincimin kapsamı bira içmenin deneyimidir, benliğin deneyimi değildir. Benliğin deneyimi yoktur. Fakat bira içmenin bilinçli deneyiminin obje ve içeriğinin olması için kapsamı deneyimleyen ve objenin farkında olan bir benlik olması gerekir.

Eğer bu noktayı görüş analojisiyle sürdürürsek daha iyi anlayacağız. Benim görsel algılarımı anlamlandırmak için görsel algı için zorunlu olan görsel aygıtı varsaymak (postüla ç.n.) zorundayım fakat (görsel aygıtın ç.n.) kendisi objenin bir parçası olmadığı gibi görsel algının kapsamında da değil. Bu aygıt bir bakış açısını barındıracağı gibi görmeyi sağlayan uzamsal olarak yerleştirilmiş bir mekanizmayı da barındıracak. Fakat ne bakış açısı ne de görünen mekanizma, görme deneyiminin parçası değildir. Tam da analogik olarak bilinç alanını anlamlandırmak için öyle bir benlik varsaymalıyız ki bilinç alanının bir parçası olmadığı gibi bilinç alanının objelerinden biri de olmasın. Nihayet, bunların hepsinin nörobiyolojiyle ne işi var? Aslında gerçekten, ifade ettiğim tüm bu şeyleri beyin nasıl oluyor da üretebiliyor? Bilincin nörobiyolojik defteri NBB ile kapatılmaz, hatta bilinci ortaya çıkararak bilinen, nedensel işleyen NBB ile birlikte durdurulamaz. Bilincin

bilimsel bir açıklamasına sahip olmak için beynin öznel durumlar olan duyarlılık ve farkındalığı nasıl ürettiğinden daha fazla açıklamaya ihtiyacımız var. Benliğin varlığını anlatan deneyimlerin özgün organizasyonunu beynin nasıl yaptığını da gelecekte bilmek isteriz.

Birileri böyle bir araştırmayı nasıl yürütebilir? Zeki bir bakışa sahip olmak için beynin nasıl işlediğinden ben de habersizim fakat bir önerim var. Beyin biliminin diğer alanlarında patolojik vakaları çalışırken çok şey öğrendik. Sadece görünürde dahi kör görüşten (körlerin ışık kaynağına karşı duyarlılığı ç.n.) çok şey öğrendik ve hafızada Hippocampusun (beyindeki beyaz çıkıntı ç.n.) bilateral (iki yönlü ç.n.) giderilmesinden çok şey öğrendik ve benlik çalışmalarına bu kitabın diğer alanlarında tartışılan bazı patolojilerden başlayabiliriz.

KAYNAKÇA

- Edwards, P. (ed.) (1967) *The Encyclopedia of Philosophy* (New York: MacMillan & the Free Press), vol. 7.
- Gazzaniga, Michael (1985) *The Social Brain: Discovering the Networks of the Mind* (New York: Perseus Group Books).
- Hume, David (1951) *A Treatise of Human Nature* (Oxford: Oxford University Press), Book I, Part III, Section VI: Of Personal Identity.
- Kant, Immanuel (1997) *Critique of Pure Reason*, trans. Paul Guyer and Allen W. Wood (Cambridge: Cambridge University Press, 1997).
- Kinwasher, Nancy (2001) Neural events and perceptual awareness, *Cognition* 79:89–113.
- Llin'as, Rodolfo (2001) *I of the Vortex: From Neurons to Self* (Cambridge, Mass.: MIT Press).
- Locke, John (1924) *An Essay Concerning Human Understanding*, ed. A. S. Pringle-Pattison (Oxford: Oxford University Press).
- Searle, John R. (1984) *Minds, Brains and Science* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press).
- (1992) *Rediscovery of the Mind* (Cambridge, Mass.: MIT Press).
- (1997) *The Mystery of Consciousness* (New York: New York Review of Books).
- (2000) "Consciousness," *Annual Review of Neuroscience* 23: 557–578.
- (2004) *Mind: A Brief Introduction* (Oxford: Oxford University Press).